

5. Соколов А.Н. Парламентский омбудсмен: генезис, функционирование, тенденции развития: учеб. [для студ. высш. учеб. завед.] / А.Н. Соколов, К.Б. Трумпель. – Калининград: Балтийский институт экономики и финансов, 2000. – 94 с.
6. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02. / Олег Володимирович Марцеляк. – Х., 2004. – 473 с.
7. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика / Марцеляк О.В. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 450 с.
8. Марцеляк О.В. Міжнародний досвід функціонування деяких спеціалізованих омбудсманів / О.В. Марцеляк // Право України. – 2003. – № 4. – С. 123 – 127.
9. Марцеляк О.В. Становлення та статус інституту наднаціональних омбудсманів у Європі / О.В. Марцеляк // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 1. – С. 43-47.
10. Хиль-Роблес А. Парламентский контроль за администрацией (институт омбудсмана) / Хиль-Роблес А. – М.: Ad Marginem, 1997. – 335 с.
11. Бойцова В.В. Служба защиты прав человека и гражданина. Мировой опыт / Бойцова В.В. – М.: БЕК, 1996. – 408 с.
12. Автономов А.С. Правовая онтология политики: к построению системы категорий / Автономов А.С. – М.: ООО Фирма «Инфограф», 1999. – 384 с.
13. Сунгуров А.Ю. Сравнительный анализ института омбудсмана: Развитие института Уполномоченного по правам человека в российских регионах: в 2 т. / А.Ю. Сунгурова. – СПб.: «БОРВИК СПб», 1999. – Т. 2: Региональный омбудсман. – 1999. – С. 146-169.
14. “Об Уполномоченном по правам ребёнка города Москвы”: Закон города Москвы от 3 октября 2001 г. под № 43 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ombudsman.mos.ru>.
15. Марцеляк О.В. Інститут місцевого омбудсмана: світові моделі / О.В. Марцеляк // Часопис Київського університету права. – 2002. – № 4. – С. 84-87.

УДК 342 (477)

ДЕФЕКТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Бровченко Н.В., магістр права

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню дефектності юридичних фактів та фактичних складів в конституційному праві України та проблемі співвідношення суміжних понять на сучасному етапі. У статті надається авторське визначення правової категорії «дефектний юридичний факт у конституційному праві».

Ключові слова: юридичний факт, дефектний юридичний факт, фактичний склад, правотворча помилка, правозастосування, помилка, правопорушення, протиправність.

Бровченко Н.В. ДЕФЕКТНОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию дефектности юридических фактов и фактических составов в конституционном праве Украины и проблеме соотношения смежных понятий на современном этапе. В статье представлено авторское определение правовой категории «дефектный юридический факт в конституционном праве».

Ключевые слова: юридический факт, дефектный юридический факт, фактический состав, правотворческая ошибка, правоприменение, ошибка, правонарушение, противоправность.

Brovchenko N.V. DEFECTIVE LEGAL FACTS CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE: PROBLEMS OF DEFINITION OF LEGAL CATEGORIES AT THE PRESENT STAGE / Zaporozhzhia National University, Ukraine

The article suggests a defect of legal facts and the actual compositions in the constitutional law of Ukraine and the problem of the relation of concepts related to the modern stage. The article presents the authors' definition of the legal category «faulty legal fact in constitutional law»

Key words: legal fact, defective legal fact, the actual structure, legislative mistake, law enforcement, error, offense, wrongfulness.

Дефектність юридичних фактів у конституційному праві є досить актуальною, хоча й малодослідженою проблемою в конституційно-правовій науці. У сучасній юридичній літературі останнім часом це питання набуло особливої актуальності, оскільки динамічність правотворчих процесів, які відбуваються в державі потребує ґрунтовного та виваженого підходу до будь-якої проблеми як теоретичного, так і практичного характеру на шляху до становлення України як суверенної і незалежної, демократичної, правової держави. Дискусійність означеної проблеми свідчить про недостатність уваги вчених, яка приділяється дефектності юридичних фактів у конституційному праві взагалі, і фактичним складам, зокрема, та про відсутність єдиної думки щодо усталеного розуміння «дефектності юридичних фактів у конституційному праві», якої на цей час не існує.

Так, дослідженню юридичних фактів взагалі та специфіки дефектних юридичних фактів в загальній теорії держави і права, цивільному праві, адміністративному праві присвячені праці таких вчених, як: М.М. Агаркова, Н.Г. Александрова, М.І. Байтіна, В.Б. Ісакова, О.Н. Каменевої, О.А. Красавчикова, В.В. Муругіної, В.Н. Синюкової, Ю.К. Толстого, Р.Й. Халфіної, Г.М. Чувакової.

Мета даної статті полягає в дослідженні правової природи дефектності юридичних фактів та фактичних складів у конституційному праві України, проблемі співвідношення суміжних понять на сучасному етапі та визначенню означеної правової категорії.

Проблема дефектності юридичних фактів не є новою, оскільки ще в римському праві можна знайти чимало суджень із приводу дефектності волі та волевиявлення при здійсненні правочину. Одночасно римське право вимагало суворого дотримання встановленого порядку при здійсненні юридичних дій, оскільки навіть найменший «дефект» міг викликати недійсність правочину.

Дефектність юридичних фактів як у конституційному, так і в інших галузях публічного права, розроблялася і продовжує розроблятися в основному на концептуальних засадах радянської правової науки.

Не можна ігнорувати той факт, що певна частина правових вчинків громадян, актів державних органів та інших юридичних фактів містить різного роду дефекти. Законодавство та правозастосовча практика далеко не в усіх випадках вважають їх недійсними.

Вважаємо, що задля дотримання законності та побудови України як правової держави підхід до проблеми дефектності юридичних фактів має бути певним чином диференційованим. Істотне значення питання дефектності юридичних фактів для правотворчої та правозастосовчої практики вимагає розроблення ґрунтовної теоретичної концепції означеної проблеми в конституційному праві України.

Насамперед, вважаємо, що необхідно відмежовувати поняття «дефектний юридичний факт» від суміжних правових категорій, якими в сучасній юридичній науці можна вважати «помилку» та «правопорушення». Чітке та обґрунтоване розмежування вказаних категорій дозволить точніше визначити місце та роль дефектних фактичних ситуацій у системі юридичних фактів, що у свою чергу сприятиме оптимізації правотворчого та правозастосовного процесу, особливе значення це матиме для науки конституційного права, адже уникнення дефектних фактичних ситуацій сприятиме налагодженню суспільних відносин в Україні та сприятиме становленню її як демократичної, правової, незалежної держави.

Вважаємо, що дефектність юридичного факту не можна ототожнювати з протиправністю. Як зазначає З.Д. Іванова, «протиправність вчинку, акта – це крайня форма його дефектності. Але остання може бути викликана і такими обставинами, що не розцінюються як правопорушення

(відступ від форми акта й ін.). Разом із тим, не всі протиправні дії має сенс розглядати як дефектні, тому що ніщо не може зробити їх правомірними» [1, 32].

Інший учений В.Б. Ісаков [2, 117] теж вказує на недопустимість ототожнення дефектності юридичного факту з протиправністю. Проте його позиція містить певні суперечності, оскільки визначення понять «дефектний юридичний факт» та «правопорушення» частково перетинаються, отже він вважає, що частина правопорушень може одночасно оцінюватись і як дефектний факт. На нашу думку, навіть часткове ототожнення правопорушень і фактів з дефектами не можна допустити, оскільки це призведе до плутанини в розумінні місця та ролі дефектних фактичних ситуацій в системі юридичних фактів, і як зазначає В.В. Муругіна [3, 61] «не дозволить побачити якісної специфіки дефектних фактів як особливої, самостійної групи юридичних фактів». Вважаємо, що дефектні юридичні факти займають особливу «проміжну ланку» між правомірними та протиправними діями-фактами.

Необхідно розмежовувати проблему дефектів нормативно-правових актів, помилок у законодавстві від питань власне дефектності юридичного факту. Слід розмежовувати теоретичні та практичні поняття «дефект факту» та «законодавча помилка», адже в результаті порушення вимоги про адекватність відображення соціальної ситуації в нормативному акті отримуємо правотворчу помилку, але не дефектний юридичний факт. Власне «факт» як явище реальної соціальної дійсності не може бути дефектним, він набуває дефектності, коли сукупність встановлених ознак реального явища зіставляється з моделлю факту, який закріплюється в гіпотезі правової норми, у результаті чого виявляється певна невідповідність, яка має юридичне значення. З викладеного виходить, що дефектні юридичні факти – це проблема не стільки правотворчості, скільки правозастосування.

Вважаємо, що необхідно розмежовувати також дефектність самого юридичного факту і дефектність доказів про нього. Однак дефектність одного з доказів не виключає, як правило, подання інших доказів, не означає дефектності самої соціальної обставини (юридичного факту), доказуваної в правозастосовчому процесі.

Значимо, що до складу юридичного факту входить не тільки сам реальний життєвий процес чи явище, але й певна кількість елементів, що їх «супроводжують», отже слід розглянути випадки, коли життєва обставина, яка вже настала, не відповідає усім вимогам, які висувуються до її елементів. Це може знайти свій прояв у відсутності певної ознаки, властивості, умови настання життєвої обставини, що перешкоджає «перетворенню» життєвої обставини на юридичний факт, чи у невідповідності певної ознаки, властивості, умови вимогам, що висувуються нормою права.

У першому випадку, у разі відсутності певної ознаки, властивості, умови настання життєвої обставини, вважаємо, що немає сенсу говорити про дефектність юридичного факту, оскільки його самого ще немає, оскільки він ще не настав. Це дозволяє стверджувати, що так звана «неспроможність» юридичних фактів є фактичною відсутністю юридичного факту, а отже вона не є різновидом дефектності юридичних фактів. Юридично неспроможний факт не може викликати правових наслідків (якщо він одночасно не є правопорушенням). Якщо ж позитивні правові наслідки помилково наступили, то вони підлягають повному і безумовному анулюванню.

У другому випадку, у разі невідповідності вимогам певної ознаки чи властивості реальної життєвої обставини, має місце дефектність елемента фактичного складу і вже сам юридичний факт розглядається як дефектний. Вважаємо за доцільне підкреслити, що дефекти можуть міститись у будь-якому елементі фактичного складу.

Ситуація, коли має місце саме дефектність юридичного факту, тобто необхідний елемент присутній, але не відповідає вимогам, безумовно, відрізняється від випадків, коли елемент фактичного складу взагалі відсутній. Погоджуючись із позицією М.О. Рожкової [4, 28] зазначимо, що «неспроможний юридичний факт» і «недійсний юридичний факт» є не тотожними поняттями, хоча деякі вчені і вважають навпаки, підтверджуючи свою позицію тим фактом, що в обох випадках унеможлиблюється настання передбачених правовою нормою юридичних наслідків. Проте не можна ігнорувати той факт, що поки обставина не визнана в судовому порядку недійсною, вона, маючи дефект (є дефектним юридичним фактом), повинна

розглядатись в якості нормального юридичного факту, який породжує звичайні юридичні наслідки.

Отже, вважаємо, що дефектний юридичний факт у конституційному праві України можна визначити як специфічний вид фактів, який має у своєму юридичному складі незаборонену невідповідність будь-якої ознаки, властивості, характеристики гіпотезі конституційно-правової норми і, як наслідок, тягне за собою юридичні наслідки у вигляді власної нечинності чи неспроможності.

Для повноцінної ілюстрації викладеного вище, вважаємо за можливе проаналізувати порядок формування та функціонування коаліцій депутатських фракцій у Верховній Раді України VI скликання «Національного розвитку, стабільності та порядку» та «Стабільність і реформи».

Так, коаліцію «Національного розвитку, стабільності та порядку» було створено представниками фракцій «Блоку Юлії Тимошенко», Блоку «Наша Україна – народна самооборона», «Блоку Литвина» на фракційній основі, підтвердженням легітимності та правомірності чого стало Рішення Конституційного Суду України від 17.09.2008 р. №16-рп/2008 [5], де надається офіційне тлумачення ст.83 Конституції України і, відповідно коаліцією визнається «...об'єднання за результатами виборів кількох депутатських фракцій, кількість народних депутатів у яких становить більшість від конституційного складу ВРУ, які (депутатські фракції) на основі узгодженості політичних позицій погодилися на спільну парламентську діяльність». Отже, у даному випадку ми спостерігаємо наявність фактичного складу, реалізація якого залежить від послідовної наявності певних юридичних фактів, без останнього з яких унеможливується існування коаліції депутатських фракцій, що є юридичним наслідком низки юридичних фактів, а саме: досягнення 21-річного віку, громадянство України, проживання протягом 5 років на території України, воля виборців, подолання партією (блоком) прохідного бар'єра, розташування кандидата у виборчому списку суб'єкта виборчого процесу, вступ до фракції (що є обов'язком народного депутата) і вже потім формування фракціями коаліції. Тобто саме коаліційна угода між фракціями стає заключним фактом для існування коаліції депутатських фракцій.

У подальшому, як відомо, зазначена коаліція припинила своє існування на підставі виключення з фракцій кількох народних депутатів, оскільки кількісний склад народних депутатів складав менше половини від конституційного складу Верховної Ради України. Тобто в даному випадку маємо дефектність фактичного складу, у якому відсутній елемент, необхідний для настання юридичних наслідків.

Згодом утворилась нова коаліція «Стабільність і реформи», проте порядок її формування було змінено (цілком неправомірно, оскільки на той час чинним було Рішення Конституційного Суду від 17.09.2008 р.) на підставі ч.1 ст.61 Регламенту Верховної ради України від 10.02.2010 р. та, окрім фракцій, її сформували ще й народні депутати-«позафракційники», яких у свою чергу було виключено зі складу фракцій, які утворювали попередню коаліцію. Тобто коло фактів замикається, і залишається незрозумілим, як стає можливим, що «правозупиняючий» юридичний факт, на підставі якого було зупинено діяльність коаліції депутатських фракцій може одночасно стати «правоутворюючим»? Чому норма Конституції України про коаліцію депутатських фракцій була чинною як при припиненні діяльності однієї коаліції, так і при формуванні іншої, якщо Конституційний Суд України надав їй однозначне тлумачення?

Наведений приклад дає зрозуміти, що дефектні юридичні факти і фактичні склади – негативне явище в правовій системі взагалі і особливо в конституційному праві України, оскільки їх наявність ускладнює нормальний процес конституційно-правового регулювання важливих суспільно значущих процесів у суспільстві.

Вважаємо, що одна з причин дефектності юридичних фактів – їхнє сховане переродження. З часом факти не залишаються незмінними, адже може змінитися і суспільна оцінка факту, його юридичне значення. Так, повертаючись до попереднього прикладу зазначимо, що коаліція депутатських фракцій «Стабільність і реформи» сформована Партією регіонів, Комуністичною партією України, «Блоком Литвина» та народними депутатами-«позафракційниками», якщо спиратись на Рішення Конституційного Суду України від 17.09.2008 р. №16-рп/2008, де надається офіційне тлумачення ст.83 Конституції України повинна була припинити своє

існування. Проте Конституційний Суд України ухвалив 06.04.2010 р. нове рішення №11-рп/2010 [6], де чітко зазначається, що «...окремі народні депутати, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції депутатських фракцій в Верховній Раді України, мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України», таким чином маємо протилежні тлумачення єдиного органу конституційної юрисдикції (рішення якого є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене) гіпотези конституційно-правової норми, які є рівнозначними за силою дії. Звідси випливає, що юридичні наслідки одного й того ж факту реальної соціальної дійсності можуть бути кардинально різними, і якій нормі віддати перевагу залишається незрозумілим? Тобто очевидно є дефектність фактичного складу, необхідного для існування коаліції «Стабільність і реформи», з огляду на Рішення КСУ від 17.09.2008 р., проте вона існувала, не дивлячись на це, і функціонує на сьогоднішній день, більше того вона є легітимною на підставі рішення КСУ від 06.04.2010 р.

Отже, якщо питання про розмежування дефектних фактів і правотворчих помилок не викликає сумніву, то співвідношення факту з пороками та правозастосовчою помилкою має більш складний характер. Так, у літературі правозастосовна помилка визначається як негативний результат, викликаний неправильними діями суб'єкта чи учасника правозастосовного процесу, який перешкоджає реалізації права і підлягає виправленню у відповідності до чинного законодавства [3, 63], проте в результаті неправильної правової оцінки норм прямої дії, закріплених у Конституції України органом конституційної юрисдикції, рішення якого має найвищу юридичну силу, ускладнюються всі соціально-політичні, суспільно значущі процеси в державі. У той же час незрозумілим є механізм виправлення допущеної помилки на цьому рівні, адже за час існування коаліції депутатських фракцій «Національного розвитку, стабільності та порядку» було створено уряд, який впливав на суспільне життя країни протягом тривалого часу, за час існування коаліції було прийнято низку законів та інших нормативних актів. Так, російська вчена Каменева Е.Н. [7, 93-94], зазначає, що в законодавстві Російської Федерації термін «дефектний» відносно актів органів законодавчої та виконавчої влади, не використовується, не використовується він і по відношенню до характеристики фактичних обставин, юридичних фактів. Автор також вказує, що правотворчі органи не розробили єдиного термінологічного підходу до дефектних актів. Законодавець використовує терміни «неконституційні», «незаконні», «неправомірні», «недійсні» та «недійчі» акти. Аналогічна ситуація спостерігається і в українському законодавстві, оскільки проблема дефектних правових актів органів державної влади та органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України, який покликаний надавати офіційне тлумачення Конституції та законам, теоретично повною мірою не вирішена і не врегульована на законодавчому рівні, на відміну від більш розвинутого інституту недійсності угод у цивільному праві.

Таким чином, вважаємо, що формування загальної концепції дефектних фактів у конституційному праві України, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню правотворчої та правозастосовної практики в цілому. На законодавчому ж рівні існує нагальна потреба в закріпленні системи вимог, які висуваються до актів органів державної влади, зокрема, органу конституційної юрисдикції, поняття дефектних, особливо недійсних актів, критерії їх поділу, наслідків прийняття.

Підсумовуючи зазначимо, що проблема дефектності юридичних фактів та фактичних складів у конституційному праві, дедалі, набуває надзвичайної актуальності і потребує ґрунтовного, всебічного подальшого дослідження, адже саме теоретичне визначення зазначеної проблеми надасть змогу нашій державі ліквідувати наявні конституційні прогалини в правовому регулюванні багатьох суспільно значущих питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванова З.Д. Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан / З.Д. Иванова // Советское государство и право. – 1980. – №2. – С. 31-39.
2. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве / В.Б. Исаков. – М.: Юридическая литература, 1984. – 144 с.
3. Муругина В.В. Соотношение понятия «дефектный юридический факт» со смежными категориями / В.В. Муругина // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2010. – № 2. – С. 59-64.

4. Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения / М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
5. У справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України): Рішення Конституційного Суду України від 17.09.2008 р. № 16-рп/2008 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.rada.gov.ua.
6. У справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України: Рішення Конституційного Суду України від 06.04.2010 р. №11-рп/2010 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.rada.gov.ua.
7. Каменева Е.Н. Дефектные акты органов законодательной и исполнительной власти: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Е.Н. Каменева. – М., 2002. – 214 с.